

УДК 93.2

Латишева Людмила, Латишева Ганна

**ТРАДИЦІЙНЕ ЖИТЛО І БУДІВЕЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ
БОЛГАР БЕССАРАБІЇ (ОДЕЩИНА)**

Тези на досить локальних прикладах будівництва традиційного житла і будівельного обряду та ритуалів, які супроводжують це будівництво, розкривають сталість ідентичностей у побуті і духовній культурі болгарського населення Одещини.

Ключові слова: стала ідентичність, традиційне житло, будівельний обряд, ритуал.

Latisheva L., Latisheva A. Traditional accommodation and building rituals of Bessarabia Bulgarians (Odessa region).

These abstracts enough examples of local traditional housing construction and building rites and rituals that accompany the construction, stability reveal identities in life and spiritual culture of the Bulgarian population in Odessa region.

Keywords: sustainable identity, traditional dwelling, building rite, ritual.

Латышева Л., Латышева А. Традиционное жилище и строительная обрядность болгар Бессарабии (Одессина).

Данные тезисы на достаточно локальных примерах строительства традиционного жилища и строительного обряда и ритуалов, сопровождающих это строительство, раскрывают устойчивость идентичностей в быте и духовной культуре болгарского населения Одессины.

Ключевые слова: устойчивая идентичность, традиционное жилище, строительный обряд, ритуал.

Болгарські переселенці з'явилися на півдні України ще в другій половині XVIII ст. Але ж масова міграція болгар на землі Бессарабії пов'язана з визволенням причорноморських земель від Османської Порти в результаті російсько-турецьких війн кінця XVIII – першої половини XIX ст. Царський уряд всіляко заохочував масове заселення і освоєння цих територій. Були прийняті

правові акти, які регулювали становище іноземних переселенців. У цих документах встановлювалися пільги для окремих етнічних груп. Так, царськими указами 1802 р. були затверджені переваги грекам і болгарам, які прибували з Туреччини і селились на півдні України. Передбачалось виділення 50 тис. карбованців для купівлі земель цим переселенцям, звільнення від сплати податків, виконання всіляких повинностей на 10 років, від постою військ, від обов'язкової військової та цивільної служби, надавались по 60 десятин землі на родину, позички для будівництва житла, купівлі худоби та інші витрати на влаштування господарства, дозволявся безмитний ввіз майна і товарів на 300 карбованців; підтверджувалось право за бажанням залишати Російську імперію.

Правові та економічні умови формування болгарської діаспори сприяли трансформації культури і соціальної організації болгар південної України. Численність, компактність проживання (понад 160 тис. людей, більш 40 сіл), а також те, що більшість болгарських колоністів було зайнято у сфері сільськогосподарського виробництва (а селянство, як відомо, стійко зберігає етнічні традиції). Сприяло збереженню сталості, консервативності етнічної культури болгар Одещини. Ці риси, сформовані в ході історичного розвитку не тільки не стали слабкішими, але навіть зросли в умовах діаспори.

Вивчення етнографії болгар південної України і зокрема Одещини постійно цікавило вчених Одеси. Це, перш за все, А. О. Скальковський [3]. Болгаристикою займалися такі наукові центри міста, як Одеське товариство історії і старожитностей, головний статистичний комітет Новоросійського краю, Новоросійський університет (професори В. І. Григорович, А. А. Кочубинський, М. Г. Попруженко та інші). Значна увага до болгарської проблематики стала приділятися в останні десятиріччя ХХ ст. Центром цієї праці, як і раніше, став Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова (проф. А. Д. Бачинський, В. Н. Станко, М. Д. Дихан та інші). В 90-ті роки були захищені три кандидатські дисертації з болгарської проблематики [4]. Викликають інтерес роботи О. А. Пригаріна, присвячені сільському житлу, питанням будівельної обрядовості болгар південної Бессарабії, а також А. В. Шабашова і Ю. О. Шабашової про етнографічне районування болгар Одещини та їхні етнічні особливості. Знайомство з

ними дає змогу на прикладах будівництва традиційного житла і зв'язаних з ним обрядів і ритуалів показати сталість ідентичності болгарської діаспори Одещини.

Болгари принесли на нашу землю свою самобутню культуру, господарські традиції, знаряддя та прийоми праці. Будуючи своє житло вони прагнули до збереження національних традицій. Свої перші житла в умовах степів Бессарабії будували найпростішими способами. Це були невеликі примітивні за конструкцією і внутрішнім устроєм однокамерні землянки чи напівземлянки з двохскатним дахом, критим очеретом або соломою, обмазаною глиною. Будівельним матеріалом були глина, пісок, очерет, хмиз, солома, стовбури дерев. Посередині приміщення клали піч. Впритул до задньої стіни знаходилося глинобитне підвищення, яке використовувалось для снання. Пізніше почали будувати наземні дво- і три-камерні житла. Каркасно-стовпові та ломпачеві (ломпач – блок з глини перемішаної з соломою розміром 30-40x20-25x15-20 см) будівлі мали схоже планування: парадне нежитлове приміщення і кухня – основне місце для проживання. Такий житловий комплекс остаточно сформувався на початку ХХ ст. На прикладах багатьох болгарських сіл Одещини (Благодееве, Кринички, Китай та інші) можна спостерігати тенденцію перетворення всієї хати на парадне нежитлове приміщення, де немає навіть печі. Основним же місцем проживання є кухня дво- або трикамерна з піччю і підвищенням для снання. Хату і кухню будували або впритул, або окремо (регіональні варіанти); часто добудовували нові приміщення. В наш час житла і господарські споруди болгарського населення якісно стали набагато кращими, але традиції розташування споруд, забудови садиби зберігається.

Найстійкіше етноспецифічні особливості серед болгар України зберігаються у сфері духовної культури – звичаях, народній творчості, обрядності, віруваннях та ін. Згідно зі звичаєм майже всіх болгарських сіл Одещини, всі будівельні операції проводились в суворо обмежений час – від дня Георгія (Гергев ден – 6 травня) до дня Димитрія (Димитров ден – 8 листопада). Порушення і його родину (за повір'ям) чекало лихо. Цей ритуал відомий і в метрополії. Початок найважливіших будівельних операцій (закладка дома тощо), а також перехід у новий будинок пов'язували з останніми фазами місяця (села Заря, Главани, Криничка та інші). Теж у метрополії. Обряд переходу в новий буди-

нок у багатьох селах бесарабських болгар зберіг своє значення до цього часу.

Будівництво треба починати на світанку. Місце, яке призначене для будівництва, освячував священник. Існував звичай вибору дня якогось святого, який і вважався покровителем цього будинку. Господар обсипав місце просом, щоб скрипіли кути. Треба зауважити, що зерно в будівельній обрядовості має велике значення, і в закладці дому, і в обряді переходу в новий будинок, в новосіллі. Одне з його значень – зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім. Воно є одночасно результатом попереднього врожаю і потенцією майбутнього [2, с. 278]. При закладці фундаменту остерігалися знімати з людини будь-яку мірку. Вважалось, що після смерті цієї людини її душа приходитиме і турбуватиме господарів. По кутам майбутнього будинку клали мідні, срібні гроші, золоті монети, щоб завжди водились гроші [1, с. 84].

Треба відзначити, що на відміну від календарних, життєвих і інших обрядових комплексів, будівельна обрядність, на наш погляд, на жаль, мало вивчена і майже не залучається для характеристики традиційного світогляду. Це викликає необхідність подальшого експедиційного збору, вивчення й аналізу матеріалів цієї групи обрядів.

Література:

1. Кушнір В. Г. Народнознавство Одешини. – Одеса, 1996. – 91 с.
2. Пригарин А. А. Категория «время» в строительной обрядности болгар Бессарабии. – Україна і Болгарія: віхи історичної дружби (Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іґа). – Одеса, 1999. – 369 с.
3. Скальковский А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. – Одесса, 1848. – 156 с.
4. Шабашов А. В. Система родства болгар Украины. Автореф., к. іст. наук. – К., 1996. – 16 с.; Пригарин А. О. Етнічна виразність житла слов'янського населення Південно-Західної України (XIX-XXст.) Автореф., к. іст. наук. – Одеса, 1998. – 18 с.; Агафонова Т. А. Традиційний одяг українців і болгар Південно-Західної України (XIX – перша половина XX ст.). Автореф., канд. іст. наук. – К., 1998. – 15 с.